

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (6.)

Egy élet levélváltása (2.)

Az ésszerűség azt kívánja, ha az előzőekben költőnk nemzetpolitikai és literátori terveinek, álmainak egy színvonalas folyóiratban, a *Szépirodalmi Közlönyben* való megtestesüléséről adtunk számot, akkor a XVIII. kötetet mindenképpen ennek folytatásával indítsuk. Ezzel a kritikai kiadás folyamatossága követelményének is eleget teszünk. Ám a megszerkesztés gondjának megoldása során váratlan akadályok merültek föl.

Arról már a levelezés 1. kötetének bevezetőjében szót ejtettünk, hogy Sáfrán Györgyi, az Akadémia Levéltárának a tisztviselője a kezdő négy mű anyagát kiadásra előkészítette. Közülük kettő még életében megjelent, a részben előkészített további kettő céduláit munkahelyén őrizték. A kéziratban maradt, 1862–1882 közötti levélváltás közrebocsátását – főszerkesztői minőségben – Korompay H. János irodalomtörténész vállalta. Hozzáértő munkatársaival ő a XVII. kötetet 2004-ben meg is jelentette. Viszont folytatására két debreceni egyetemi oktatót kért föl: Új Imre Attila irodalomtörténész a levelezés fogalmába illeszthető kéziratok feltárását, jegyzetelését, S. Varga Pál pedig a lektorálást látta el öt idegen nyelv szakos közreműködésével.

A tetemes kutatási feladat mértékéről valljon a szerkesztő! „A jelen kötet levelei közül mintegy 500 teljes szövegű, és 128 az elveszett vagy töredékben maradt kéziratok száma. (...) Jól látszik, hogy a fennmaradt levelek mennyisége jelentősen meghaladja az elveszettekét. (...) A kikövetkeztethetők legnagyobb számban a jelen kötetben szerepelnek.” (Új I. A.) – A joggal feltételezett, Arany és mások által írott, de időközben elveszett levelekről Arany László, Voinovich Géza és mások könyveiben, folyóirat-tanulmányokban szereztek tudomást szerkesztőink.

DÁNIELISZ ENDRE (1925, Nagyszalonta) tanár, irodalom- és helytörténész. A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. A Biharország folyóiratban jelenleg nyelvvelvédelmi sorozatot közöl. A Magyar Kultúra Lovagja.

Az illetékes személyek bemutatását kövesse a XVIII. kötet ismertetése! Bizonyára sokakban fölmerül: miért volt szükség egy évtizednyi időre ahhoz, hogy Arany folytatólagos levélváltása az érdeklődők kezébe kerüljön? Már a mű vaskossága, 1200 lapnyi terjedelme azt érzékelteti, hogy benne fölöttébb nagyszámú közléssel találkozunk. Noha ezeket egykor csupán négy év alatt vetették papírra, mennyiségük magyarázatot követel. A költő 190 levelet fogalma-

zott meg és postázott 69 személynek, illetve néhány közületnek, intézménynek. Válaszként gyakorta tudakozási szándékkal Arany 117 személytől, közülettől 458 levelet kapott. Mindkét fél részéről roppant mennyiség, amit Arany esetében szerkesztői üzenetek is gyarapítottak.

Ha utóbbiak szerzői felől tudakozódunk, megerősödik bennünk a XVII. kötetben közölt jelenség: a pennarágók, tollfor-

gatók hada további „alkotókkal” egészült ki. Együtt érzünk a *Figyelő* s az ezt követő *Koszorú* főszerkesztőjével, hogy értéket teremtő idejét gyatra kéziratok kibogozására kellett fordítania, véleményét magánlevélben vagy a nyomtatott szerkesztői üzenetekben közölte. Jellemző megnyilvánulás dr. Nagy József miskolci főorvos jelentkezése. Ő *A madár* című természettudományi fejtegetését ajánlja föl a főszerkesztőnek. Arany az *Üzenetek* rovatban válaszol: „Meg fog jelenni. Hogy mindjárt-e, nem lehet tudni. Oka: nem célunk ily hetilapot egyféle tárggyal nagyon elfoglalni.” Az irodalom tárgykörébe nem tartozó alkotás típusa indokolja, hogy *A madár* véglegesen fészkében kuksolt.

Természetes, hogy a jó szívvvel írott levelek sorozata folytatódott. E téren – mint korábban – költőnk legbizalmasabban 24 alkalommal Tompa Mihályhoz fordult, amelyekre jóval több, 43 válasz érkezett. Ezekben a családi s az irodalmi tájékoztatás mellett figyelemre méltó az a gazdag korkép, ami írásaikból kibontakozik. E levélváltás a hatvanas évek magyar irodalmi korrajzainak hiteles vetülete. A papköltő az 1862 februárjában megjelent *Új Simeonjával* közönségskert arat, noha terjedelmes költeményében főleg betegségét írja le, s az ennek véget vető halálára vágyakozik. Arany válaszai mindenkor a vigasztalás szándékával íródtak.

Teljesen más hangulatot tükröz a Szász Károllyal 1860-tól újraéledő és folyamatosan erősödő kapcsolat. Családi és magángondokról kevésbé esik

szó, mert levélváltásukat a sürgető irodalmi kérdések, ügyek uralják. Ezekről alkotott vélekedésük azonos vagy közeli. Szász Arany két folyóiratának megbízható támogatója; prózai írásait, Shakespeare-fordításait folyamatosan postázza, s az általa meggyőzött előfizetők névsorát mellékeli.

Kazinczy Gábor (a kiváló nyelvész unokaöccse) íróként és fordítóként hasonló módon támogatta barátját, azzal a különbséggel, hogy ő Molière-színműveket küldött.

A levélváltás szempontjából a sógor következne, azonban közléseik mássága arra ösztönöz, hogy a Nagyszalontáról később elmondandóknak legyen a része. – Arról már korábban szóltunk, hogy az Arany családnak Pesten való letelepedése a költő alkotó tervének valóra váltásával függött össze: létrehozni egy szépirodalmi törekvéseket bemutató, színvonalas folyóiratot. Ez legyen a legértékesebb literátori megnyilvánulások szócsove. Tragikus, hogy e szép álom egyhamarjában szertefoszlott. Kiváltó okai: a politikai nézetek változása, a folyamatos kézírathány s az előfizetők csökkenése. Bámulatos, hogy a költő eszményi tervét még ezek után sem adta föl.

1862 őszén hónapokon át töprengett: mi légyen a teendő? Gondját barátaival is megosztotta, véleményüket várva. Év végére megszületett a döntés: az a sajtóbeli irányzat nem némulhat el, amely feladatául tűzte a szépirodalmi törekvések folyamatos figyelemmel kísérését. A másság csupán abban nyilvánul meg, hogy közönségcsődítő szövegeket iktatnak be, és vonzóbb köntösbe öltöztetik.

A *Koszorú* első példánya 1863. január 4-én jelent meg, és az érdeklődők számát sikerült 1545-re feltornáznia. Idők múltán a főszerkesztő kiábrándító tapasztalatot szűrt le: olvasóinak többsége pletykát és belpolitikai vitacikkeket várt volna. Az igényes főszerkesztő ennek nem tett eleget, aminek következtében előfizetőinek tábora két és fél esztendő múltán 750 alá zuhant. Ez azt jelentette, hogy a kiadó s egyben a nyomdász szerepét betöltő Heckenast Gusztáv a hetilapnak búcsút mondott. E végzetes tény annak ellenére következett be, hogy a *Csaba trilógia* első részét, a művészi szintre emelt *Buda halálát* nyilvánosan ebben mutatta be. E mű vitathatatlanságát az is bizonyítja, hogy az MTA meghirdette pályá-

zat első díjával, a 100 aranyat hozó Nádasdy-díjjal tüntették ki.

E sikeresnek ígérkező esztendőt lezáró hónap költőnk életútján változást hozott. Fél évtizednyi, kimerítő, de a magyar irodalom fellendítését szolgáló vállalkozása után lemond a Kisfaludy Társaság szűkös anyagiakat biztosító vezetéséről. Viszont hosszas rábeszélés után 1865. január 26-án elvállalja az MTA titoknoki, valójában főtitkári állását két évre. Ebből négy év lett. Végül, az iránta tanúsított tiszteletet meghálálandó, tizennégy esztendőt tölt a magyar tudományosság legrangosabb intézményében.

Noha ezzel anyagi helyzete megnyugtatóvá szelídült, ám örök sóvárgása a Szalontán való végleges megtelepedésre most is feléled. A legerősebben 1863 nyarától, amikor szeretett leánya, Juliska az itteni református lelkész, Szél Kálmán hitvese lett. Felőle nyugtató híreket hoz a fáma: „meg van elégedve egész a boldogsággal”. Érthető, hogy az apában hétről hétre, hónapról hónapra megerősödik a hazatérés terve. A beteljesülés előtti vágy még az elnémult lant húrjait is megpendíti: „Egyszerű kunyhó, ott keleten! / Rakja rajongó képzeletem; / Oda sóvárog e fáradt tetem / Küszködöm, várok, míg tehetem.” Versét levelének prózai soraival folytatja: „Édes fiam, Kálmán! Figyelj a telek-eladás-vevés-árulási lehetőségekre esélyeire, mert ha az Isten is úgy akarná, tavasszal már csakugyan kezdenünk kellene valamit.” Tudomásunk szerint „vöm uram” eleget tett a reá bízott feladatnak: kinézett egy olyan üresen

álló portát a Nagy-Csegőd utcában, amelynek kertje összeért a parókia lábával. Már alkudtak is a tulajdonossal, sőt a költő vágyakozó kedvvel rajzolgatta építendő házacszkája tervét. A két telek szomszédsága lehetővé tette volna, hogy amikor leányát és kis unokáját látni kívánja, nem kellett volna 6-8 percnyi sétát megtennie. A lelkeszlak kerítésén keskeny ajtót vágnak, és már egymásnál vannak.

A remények és tervezgetések időszaka decemberben a lemondás és bánat jegyében zárul. A fájdalom csordultig telt poharát az édesapának fenékgig kell kiürítenie: Juliska lányát 1865. december 28-án tüdőgyulladás viszi el. Vele a szülők szép álma is sírba száll. A költő beletemetkezik egyéni fájdalomába, alkotóereje megsemmisül. Közel tizenkét évre van szüksége ahhoz, hogy e csapást kiheverje, amit hazájának politikai helyzete s az Akadémia hivatali gondjai még inkább súlyosbítottak.

*

E tragikus eseményt és körülményeit befejezve vissza kell térnünk a kritikai kiadás XVIII. kötetének eredeti tárgyköréhez, ennek is a sógorával váltott levelek számbeli és tartalmi vetületéhez. A vizsgált négy év során Arany 19 levéllel, Ercsey Sándor pedig 16 válasszal keresték föl egymást. A korábbiak már bebizonyították, hogy ezek leggyakoribb tárgya a családi események és anyagi ügyeik ismertetése. A mostani időszakasz második felében a költő egykori vágya kerül előtérbe.

Az érthetőség kedvéért vissza kell kanyarodnunk az örökséghez; Arany apja „kevés földdel s egy kis házzal bíró földműves volt”. Halhatatlan költőnk paraszti származása egész életére kiható földéhséget alakított ki benne. Másodjegyzősége idején már megélhetésükre fordította mind a saját, mind felesége földörökségének hozamát. Nagykőrösi tanársága utolsó évében megtakarított forintjait Ercsey Sándorhoz juttatja: adja ki kamatra, de a földvétel előnyösebb lenne.

Családja hazatérésének a terve tovaszállt, de nem a földvásárlásé. A szülőhelytől nem messze, Ant és Tamásda falvak között eladó lett Fleischl Dávid budapesti kereskedő legelője, közel 200 katasztrális holdnyi. Ercseyvel közösen megvásá-

rolták. Azonban földbirtokosi rangját a költő csupán négy éven át viselte, mivel az egész terület a sógor tulajdonára lett.

Szándéka ellenére Arany a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára marad. Tisztelői azzal kívánják bizonyítani nagyrabecsülésüket, hogy ragaszkodnak személyéhez.

Arany János életművének valós értékeit, irodalmi rangját alkotásainak széles körű tanulmányozásával ismerhetjük meg. Ámde rejtett gondolatairól, barátaihoz s az ismeretlenekhez fűződő viszonyairól, jellemvonásairól a legkifejezőbben levelei valának. Erről győződhattunk meg az utóbbi négy kötet írásait elemezve, s a következőkben ezt tesszük teljessé. Így érkezünk el Arany összes művei kritikai kiadásának XIX., más megközelítésben levelezésének 5., egyben záró kötetéhez.

Az irodalmárok, Arany-kutatók, érdeklődők számára kellemes észlelés, hogy megjelenésére nem kellett tizenegy évet várni, amint ez megtörtént a XVIII. kötet esetében. Most esztendő múltán a befejezés kezünkbe került. Főszerkesztője az előző két kötet címlapján szereplő Korompay H. János. Joggal feltételezhető, hogy miközben az előző művet a debreceni irodalomtörténészek kiadásra készítették elő, ő nem csupán főszerkesztői tisztségét töltötte be, hanem az Arany-kéziratok összegyűjtését, a közlendők kiválogatását, magyarázó jegyzetekkel való gazdagításukat is végezte. Vallomása szerint ehhez

Sáfrán Györgyi hagyatékát, két lektorának szakismereteit, az idegen nyelvű szövegrészek fordítóinak közreműködését is hasznosította, nem tagadva meg az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) folyamatos támogatását.

Már korábban szót kellett volna ejtenünk arról, hogy az „öt kötetben közölteknek mintegy negyede (162 db) elveszett vagy töredék. Ezeknek több mint harmada Arany Jánostól származik: csaknem fele a családi levelezés hozzá írt és megsemmisült darabjainak az emléke. (...) A leveleknek mintegy fele, 44 százaléka most jelenik meg először”. (Korompay J.)

A pusztulás körülményeiről a korábbiakban részint szót ejtettünk, ám e búcsúzó kötetben ezt ajánlatos összefoglalunk, teljesebbé tennünk. A legszörnyűbb tragédia a Szalay-Voinovici-villa 1945 januárjában történt lebombázása, s az itt őrzött Arany-emlékek, -kéziratok megsemmisülése. Mennyiségileg kisebb veszteség, de irodalomtörténeti szempontból végzetes Tompa Mihály 1852-es letartóztatásakor elpusztított baráti levélgyűjteménye. Föl nem mérhető a két folyóirat főszerkesztője által az írókhoz, még inkább a tollforgatókhoz címzett szívélyes vagy bíráló írások száma. Hasonló jelenséggel, egyes főtítkári hivatalos iratoknak e mostani közlésből való kimaradásával is találkozunk.

Költőnk a hozzá szóló leveleket híven őrizte. Cselekedetét ama meggyőződése vezette, hogy ezekből az utókor a 19. század derekának irodalmi életét, mozgalmait valóságghűen ismerheti meg. Annak is tudatában volt, hogy hagyatékának fia hű sáfára lesz. Szándéka teljesült. Atyja halála után Arany László mindezeket nem csupán féltőn őrizte, hanem a még élő barátokat arra kérte, hogy juttassák el hozzá a nekik szólókat. Néhány év alatt össze is gyűlt több mint 1300 Arany által és neki írott levél. A közérdekűeket 1886-ban a fiú adta ki *Arany János hátrahagyott iratai és levelei* címmel. Megjegyzendő, hogy a kritikai kiadás szabályát érvényesítendő szerkesztőink e szövegeket nem vehették át betűhíven. Apja iránti tisztelete a fiút arra indította, hogy az általa ízléstelennek ítélt szavakat, mondatokat a levelekből törölje. Hasonlóan járt el a sógor Ercsey Sándor, az első Arany-életrajz szerzője. A neki címzett levelekből részleteket iktatott könyvébe, ám mindenkor kihagyva a vaskos kifejezéseket.

A XIX. kötetben az eddigieknél gyakrabban találkozunk a Töredék, Elvesztett minősítéssel, amelyek az eredetig leveleket többnyire néhány sorban mutatják be. Ezeket a mai szerkesztők jobbra a Voinovici-féle, háromkötetes életrajzból emelték ki. Neki megadatott a budai villában őrzött teljes levélanyag tanulmányozásának a lehetősége. E kissé terjedelmessé vált visszatekintést követően szóljunk e záró kötetéről!

*

A Magyar Tudományos Akadémia előző titoknoka betegségben elhunyt. Utódot kellett választani. Az intézmény elnöke, Eötvös József e vezető hivatali tisztségre Arany Jánost ajánlotta. Ennek nyomán 1865. január 26-tól költőnk új beosztásba került. Ezt megelőzően így vallott Tompának: „Még vagy két évig fönn kellene tartani magam Pesten: akkor némi kilátással a »független szegénységre« leköltözhetném Szalontára. [...] A Koszorú nehezen tart fenn tovább; ha nyárára annyit apad, mint a múlt nyár óta, magát nem fizeti ki. Így hát sorsom forduló ponton van.”

E munkahely-változtatás s az első év históriája, Arany levélváltásai az előző kötetben kaptak helyet. Ezzel magyarázható ama tény, hogy a további 12 esztendőnyi titkárság és a fél évtizednyi betegségben töltött nyugalom e záró mű tárgya lett. A XIX. kötet – többek között – Arany-nak az 1866 és 1882 közötti, tehát 17 évet átívelő levélváltását tartalmazza. Ennyi idő alatt a főtítkár-költő 324

magánlevelet postázott 313 címzettnek. Kéziratainak szokatlanul tetemes mennyisége meglepi az olvasót; ámde ha ezt a vizsgálódás 17 esztendejével elosztjuk, fogalmazványai évenkénti 19 alkalomra csökkennek. Ennek két okát említhetjük: időt kívánó aggkori irodalmi munkásságát és látásának megromlását. Noha írás, olvasás alkalmával szemüveget használt, a végső években ezzel sem boldogult. Ilyenkor menyegye vagy unokája vetette papírra a tollba mondott sorokat; ő csupán nevét írta alá.

Mielőtt a költő fogalmazta levelekről s a címzettekről fokozatosan beszámolnánk, ide kívánczik a válaszadók számszerű bemutatása. E 17 év alatt Arany 281 magánlevelet kapott 106 személy, intézmény, társaság részéről. Mint a korábbiakban, ez idő tájt is a legtöbb megszólalás Tompától érkezett; őt szalontai sógora, Ercsey Sándor követte. Ez a sorrend egyaránt vonatkozik a költő tollából származókra s a válaszok számarányára.

Sokatmondó adat, hogy e kötet 17 évnyi levélváltásából Tompa csupán két és fél év során vehette ki a részét. Ennek ellenére a legtöbb, 39 megkeresés tőle érkezett. Betegsége állandónak bizonyult, s az elviselhetetlenség határáig tört előre. Utolsó jelentkezése tömör és megható. „Kedves Jánosom! Végórámban az élet határánál visszatekintve életemre: magas, nemes lelkednek vonzalma, barátsága meghat. Fogadd búcsúra lankadó jobbomat! Kedveseiddel, mind négyeteket értve, legyen rajtad Isten áldása! Kifáradtam, pihenek. A lélek él, találkozunk! ajánlom enyéimet! végig híven szerető Miskád” – Ide kívánczik annak közlése is, hogy a virágregék szerzője már hónapokkal azelőtt búcsúlevelet írt barátainak: Aranynak, Csengerynek, Eötvös Józsefnek, Gyulainak, Jókainak, Léwaynak és Szász Károlynak halála közeledtéről tudósítva őket. Közülük Arany az, aki két búcsúztatót szerzett *Tompa sírkövére*.

A második helyre a szalontai sógor, Ercsey kerül. Miután költőnk az ő segítségével „földbirtokos lett”, a gondok zuhataga szakadt reá: a telekkönyvi átírás és a kincstári adósságok mellett ama tény, hogy egy Geyer Rudolf nevű egyén bérelte a területet, és a vételárat magának követelte. Arany e kettőzött kifizetéstől a terület elárusításával szabadult meg. Pénzét – fia tanácsára – a Földhitelintézet részvényeibe fektette,

részben szalontai ismerőseinek adta ki szerény kamatra.

Ezt követően levelezése a vele személyes kapcsolatban álló írókhoz, lapszerkesztőkhöz és gyakrabban családjához tagjaihoz fűződik. Szél Kálmántól a kis unoka hogyléte felől érdeklődik, sőt az olvasni nem tudó Piroskának Karlsbadból levelet postáz, külön borítékba zárva. Idézzünk belőle: „... jól viseld magadat, csak annyi gyümölcsöt egyél, amennyit szabad, meg ne hűtsd magad, mindig vigyed kis kabátod, ha kimégy a házból. [...] Ez a te leveled lesz, jó helyre eltedd, hogy nagyobb korodban is elolvashasd, mikor tudsz olvasni.”

A vő újraházasodása után a nagyszülők a két és fél éves unokát magukhoz veszik, nevelik; a nagypapa elhalálozását követően a gyermektelen László és neje sajátjukként tartották 20 éven bekövetkezett, korai haláláig.

Vizsgálódásunk 17 esztendeje során Arany leveleinek jelentős hányada legbensőbb családtagjainak szól. Ami eddig nem történt meg, most feleségének karlsbadi üdüléséről 13-at, az Arany családnak külön 7-et, összesítve 20-at címez hogylétéről, időtöltéséről, ismerkedéseiről, Arisztophanész magyarításáról, lakásairól számolva be. Szomorú, hogy ezek megsemmisültek. Mindenikéről csupán töredékesen szerzünk tudomást. Hasonló lett a sorsa fiának címzett 11 karlsbadi levelének.

Piroska jobban járt. Nagypó az ő születésének évfordulóján 5-től 17 éves

koráig 10 levelében köszöntötte. Költőnk az utolsót halála évének júliusában fogalmazta. Örvendetes, hogy ezek szövege hiánytalanul megőrződött. Sajnos, nem ez lett a sorsa Piroska 8 szépen szóló válaszána. Kötetünk jegyzetei valamennyiről az „elveszett” felvilágosítást nyújtják.

*

E családi levélváltást követően mindenképpen vissza kell térnünk az általunk tudatosan szüneteltetett irodalmi, baráti, hivatali kapcsolatok ismertetésére. Az érdeklődőket felvilágosítandó beszéltesük a számokat, a statisztikát! A tárgyalat 17 év során az Arany fogalmazta 324 levélből 121 a családtagokat és Tompát illette. A számtani műveletet elvégezve kitűnik, hogy a teljességnek közel harmadát az említett 5 személynek címezte, így ez fejeként 24 levelet képvisel. – Másrészt a postázott 281 válasz közül 94 az említett 5 egyén tollából fakadt. Eszerint a különbözetet képviselő kétharmad, azaz 187 megkeresés pontosan 100 személy, intézmény, hatóság részéről érkezett, ami egységenként 1,87, más szóval közel 2, tehát meglehetősen csekély küldeményt jelent. Ennek okairól a korábbiakban már szövtünk, amit azzal egészítünk ki, hogy fővárosi írótaisaival, a folyóiratok és napilapok szerkesztőivel összejöveteleken, felolvasó üléseken rendszeresen találkozott, s ezeken előszóval közölték kívánságaikat, mondanivalójukat.

Kivételt képvisel a Miskolcon tisztviselősködő Léva József költő-baráttal váltott 4/5 levél, továbbá könyvei kiadójának, Ráth Mórnak küldött/kapott 7/3 vitairat. – A Gyulai Pálhoz kapcsolódó 5/6 kézírás már azért is érdemes tanulmányoznunk, mert közöttük találjuk a *Budapesti Szemle* főszerkesztőjének elszámolását arról a „luxoriosus” szőnyegről, amit úgyszólván „belopott” Arany dolgozószobájába. Költőnk ezt semmiképpen nem szándékozott elfogadni. A békesség érdekében végezetül Arany „luxoriosus költeményekkel” hálálta meg az ajándékot.

Ezt a föl nem értékelhető ereklyét 1885-ben László a szülőváros múzeumának adományozta. A látogatók közel hat évtizeden át vendégei voltak a halhatatlanságba magasztosult költőnk lakásának. Ám 1944 őszén e hajdúváros lakói a harctérre költöztek, a közepet találták magukat. Kétharmaduk nyugati

irányba menekült. Őket a keletről támadó hadak győztesen követték, és diadalmasan vonultak be a magára hagyott helységbe. Az üzleteket feltörték, sőt a biztonságosnak ítélt Csonkatornyot is. A dél-erdélyi falvakból behatolók a múzeumból 135 emléktárgyat raboltak el, közöttük a Gyulai Pál adományozta szőnyeget.

*

E már-már jelenünkig kiható tragikus históriát kövesse és zárja a magyar szépirodalomhoz fűződő egyik személlyel kialakított kötelék. Essék szó Schedel-Toldy Ferencről, akit a szakmabeliek még életében „a magyar irodalomtörténet-írás atyja”-ként emlegettek. Iskoláit magyarul végezte, utána a pesti egyetem bölcsészeti, majd orvosi karára iratkozott be. Kezdetől fogva igazi hivatásának kritikai és irodalmi tevékenységét tekintette. Kivételes és korai eredményeinek értékeléseként az MTA már 25 évesen tagjai sorába iktatta. Noha a „népi-nemzeti” triászt hanyatlásként értékelte, a Toldit meleg hangú ismertetésben üdvözölte.

Mindezek tudatában különösnek tekintjük e két irodalmár egymáshoz való viszonyát. Kapcsolatuk 1865-ben kezdődött költőnk két levelével, s a címzett egy válaszával (XVIII. kötet). A megszólítás szokatlansága módfelett fölkelte figyelmünket. Februárban az elterjedtet használja: „Méltóságos úr”, ám a novemberit túlzónak érezzük: „Nagyságos Királyi Tanácsos és Akadémiai Rendestag Ur! [...] alázatos szolgálja Arany János titoknok.” Két

esztendő múltán hasonlóan folytatja: „Nagyságos Királyi Tanácsos úr [...] alázatos szolgája Arany János titoknok”. Másfél esztendő múltán, 1869 márciusában változást észlelünk: „Igen tisztelt Barátom! [...] Szives üdvözléssel igaz tisztelőd Arany János titoknok”.

Bizonyára sokakban fölvetődött ama kérdés, hogy ők mit közöltek egymással. Íme, a tárgykörök: meghívás az MTA tudományos előadásaira, az Akadémia vezetőségi gyűléseire, akadémiai kiadványok jóváhagyása, meghívó régészeti kirándulásra, végül néhány személyes kérdés, tanács.

*

A kritikai kiadás XIX. kötetének 2653 tételével az MTA befejezte a többségében Arany fogalmazta, másrészt a neki címzett levelek megközelítő teljességét. Sajnos, kevesebb az általa fogalmazott, mint a hozzá címzett kézirat. Levélváltását költőnk egy életen át féltve őrizte, öregkorában ezeket rendezte, csoportosította, sőt – ahol szükségesnek látta –, jegyzeteivel tette teljesebbé, érthetővé. Ezek nemcsak mindennapjait, kenyérkereső munkáit, családi körülményeit tükrözik, de bemutatják korát, társadalmi helyzetét, politikai nézeteit, emberi kapcsolatait, nem utolsósorban műveinek keletkezési körülményeit is.

*

Az Arany-alkotások közreadásának történetében – a költő elhunytá óta – a legjelentősebb teljesítmény *Összes műveinek* kritikai kiadása a Magyar Tudományos Akadémia pártfogása alatt. E fölöttébb jelentős és rendhagyó vállalkozás terhe

abban fejeződik ki, hogy első kötetét 1951-ben, a lezárót pedig 2015-ben vehették kezükbe az érdeklődők. Eközben két emberöltő, 64 esztendő pergett le az idő rostáján, és három irodalomtudós főszerkesztő, Aranykutató tízegynéhány szakértővel közösen végezte el a reá háruló feladatot. Így jutottunk el a kisdíák rigmusaitól, de még inkább nemzeti hőskölteményünktől, a *Tolditól* az agkori *Őszikéig*, sőt a *Toldi trilógia* befejezéséig. Ezek keretében ötkötetnyi eposz, ballada és líra, külön az alig ismert próza. A Shakespeare- és Arisztophanesz-fordításai mellett az angol, német, olasz, latin átültetésekkel a magyar nép előtt kaput tárt a világirodalom felé. Ezekon kívül megismertük magánéletét, hogy végül gazdag és tartalmas levelezésével búcsúzzunk halhatatlan klasszikusunktól.

A kritikai kiadás tizenkilenc könyve mindazok számára jelentős, sőt pótolhatatlan, akik Arany életművének egészét kívánják áttekinteni, akik egyéniségének az adott társadalmi, politikai helyzettel való összeütközésében a lángelme kibontakozását, megtorpanásának titkát, hűségének erejét akarják megfejteni.